

WZANIOZOWANIE NAUCZYCIELI AKADEMICKICH W DZIAŁANIA WYCHOWAWCZE NA RZECZ STUDENTÓW – KOMUNIKAT Z BADAŃ

Oddziaływanie wychowawcze nauczycieli akademickich, z racji dorosłości studentów, ma charakter ograniczony. Ponadto w wielu opracowaniach odnajdujemy pogląd, iż wychowanie studentów nie mieści się w grupie podstawowych zadań uczelni. Dla większości społeczeństwa najważniejszą funkcją uczonego jest jednak nauczanie, czyli zapozdawanie innych z nauką jako systemem prawd. I chociaż w obowiązkach ustawowych pracowników szkół wyższych na pierwszym miejscu znajduje się zapis o „twórczej pracy naukowej”, to społeczeństwo na najbardziej liczącej się pozycji w społecznej roli profesora, jak i uczonych innych stopni naukowych, stawia funkcję nauczania. A każdy nauczyciel, jak pisze Z. Mysłakowski, jest także wychowawcą, bez względu na to, czy tego chce, czy też odżegnuje się od swojej roli, czy jest tego świadomy, czy nie. S. Palka definiuje wychowanie w odniesieniu do pedagogiki szkoły wyższej jako „układ działań, które służą zarówno kształtowaniu osobowości studentów, jak i wspomaganiu rozwoju tej osobowości”¹. Realizując tę rolę, nauczyciel akademicki pobudza więc studentów do rozwoju ich osobowości w sferze moralnej, społecznej, estetycznej, egzystencjalnej. Przekazuje ponadto ideały, wartości, zasady postępowania, umożliwia studentom poznawanie własnych możliwości w zakresie doskonalenia swojej osoby. W procesie kształcenia w uniwersytecie odnajdujemy dwa typy oddziaływania nauczyciela akademickiego na studentów: bezpośrednie – w trakcie przekazywania wiadomości, oraz pośrednie – poprzez organizowanie prac badawczych studentów. Według prof. S. Palki, w relacjach ze studentami nauczyciele akademicy występują w czterech podstawowych rolach:

- nauczyciel akademicki jako wykładowca, przedstawiający przede wszystkim wzory postawy uczonego,
- nauczyciel akademicki jako osoba prowadząca zajęcia o charakterze ćwiczeniowym, pełniący wtedy rolę nauczyciela,
- nauczyciel akademicki jako inspirator i organizator nauki własnej studentów (wzory postaw uczonego i nauczyciela),

¹ S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 67.

– nauczyciel akademicki jako partner studentów w badaniach naukowych (również wzory postaw uczonego i nauczyciela)².

Wybitny myśliciel angielski, autor cyklu wykładów pod tytułem *Idea uniwersytetu*, John Henry Newman, określa uniwersytet jako

„miejsce nauczania uniwersalnej wiedzy. Oznacza to, z jednej strony, cel intelektualny, a nie moralny tej instytucji, z drugiej zaś, raczej komunikowanie i szerzenie wiedzy niż jej postęp”³.

Pisze dalej, że w uniwersytecie

„mamy do czynienia ze zgromadzeniem uczonych, gorliwie zabiegających o rozwój swoich nauk i rywalizujących ze sobą, a ich obcowanie i życie ze sobą prowadzi do uzyskania intelektualnego pokoju, do wspólnego uzgadniania twierdzeń i relacji ich odnośnych dziedzin badań. Uczą się szanować wzajemnie, konsultować i pomagać. Powstaje w ten sposób czysta i jasna atmosfera myślowa, którą oddycha również student, choć w swoim konkretnym wypadku uprawia tylko kilka spośród mnóstwa dyscyplin. [...] Dzięki temu dostrzega on wielkie kontury wiedzy, zasady, na których się ona opiera, proporcje jej części, jej światła i cienie, jej wielkie i małe punkty, gdyż w inny sposób nie zdołałby tego dostrzec. [...] To jest cel główny uniwersytetu w jego oddziaływaniu na studentów”⁴.

Uniwersytety są nie tylko głównym punktem na mapie życia naukowego kraju, ale również formują życie kulturalne narodów. Uczni uniwersyteccy działają na swoje otoczenie społeczne poprzez wpływanie na kształt poglądów, wypowiedzanie się w języku narodowym, uczenie i wychowywanie następnych pokoleń inteligencji, wypowiedzanie się w kwestiach istotnych dla funkcjonowania narodu.

Uniwersytet bywa określany jako akademicka wspólnota profesorów i studentów, dążąca do odkrywania prawdy i pomnażania wiedzy. B. Jałowiecki wyraża opinię, że taka definicja różni się znacznie z rzeczywistością, w której żyjemy. Część pracowników naukowych nie dąży tylko do odkrywania prawdy. Pracują również dla sławy i dla pieniędzy. Współczesny uniwersytet nie jest także wspólnotą, ponieważ liczba pracowników i studentów staje się tak wielka, że o skutecznej komunikacji, bądź interakcji, trudno mówić. Dochodzą do tego przeciążenia zajęciami dydaktycznymi uczeni, rozproszenie zajęć, jak również, co szczególnie podkreśla autor, brak powszechnego uznawania wartości i tradycji uniwersyteckiej.

Do drugiej wojny światowej dominował pogląd, że adept nauki „terminuje u mistrza”, który stanowi dla niego wzór jako naukowiec i nauczyciel. Później nastąpił gwałtowny rozwój szkolnictwa wyższego i poprzez kształcenie rzesz studentów, oczekujących na „nauczanie”, relacje te uległy rozmyciu. Jak zauważa J. Goćkowski w książce *Uniwersytet i tradycja w nauce*, tradycyjny uniwersytecki układ „mistrz – uczeń” został w niektórych miejscach zastąpiony układem „przełożony – podwładny” lub „patron – klient”, co niezbyt korzystnie odbija się na uczelnianych relacjach.

Działania każdego uczonego wykraczają dzisiaj daleko poza aktywność naukową i dydaktyczną. We wzór kulturowy człowieka nauki wpisana jest bowiem aktywność

² S. Palka, *Etyka pracy dydaktycznej*, [w:] J. Goćkowski, K. Pigoń (red.), *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 214–215.

³ J.H. Newman, *Idea uniwersytetu*, PWN, Warszawa 1990, s. 79.

⁴ Tamże, s. 182.

o charakterze społecznym. F. Znaniecki pisze o społecznej roli uczonego jako o specyficznej jego funkcji w kształtowaniu świadomości społecznej swojego pokolenia. Coraz częściej też w dyskusjach odnoszących się do realizacji roli uczonego pojawia się pytanie o to, czy jedyną powinnością nauczyciela akademickiego wobec studentów jest realizacja programu nauczania, czy mają oni także inne powinności.

Próbą włączenia się w powyższe rozważania jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o stopień angażowania się współczesnych nauczycieli akademickich w działania wychowawcze na rzecz studentów oraz o rodzaje działań wychowawczych, w które badani najczęściej się angażują.

Chciałabym się odwołać do rozpoznania przeprowadzonego w roku akademickim 1999/2000 oraz 2000/2001. Był to wywiad obejmujący 38 pytań otwartych, skierowanych do nauczycieli akademickich różnych stopni naukowych i różnych specjalności. Składał się on z części dotyczącej obowiązków naukowych, dydaktycznych, wychowawczych i administracyjnych pełnionych na macierzystej uczelni i z części obejmującej pytania o równoległą działalność naukowo-dydaktyczną, realizowaną poza uczelnią macierzystą. Przeprowadzony został z 243 nauczycielami akademickimi różnych stopni naukowych z 9 krakowskich uczelni wyższych, podzielonych w celach porównawczych na 3 kategorie: „uczelnie o profilu humanistycznym” (Uniwersytet Jagielloński, Akademia Pedagogiczna), „uczelnie o profilu technicznym” (Akademia Górniczo-Hutnicza, Politechnika Krakowska) i „uczelnie o profilu specjalistycznym” (Akademia Ekonomiczna, Akademia Rolnicza, Akademia Wychowania Fizycznego, Akademia Sztuk Pięknych, Collegium Medicum UJ). Zdaję sobie w pełni sprawę, że wszystkie szkoły wyższe kształcą swoich studentów na specjalistycznych kierunkach studiów, ale nie znalazłam trafniejszego określenia dla tej grupy uczelni. Dla uproszczenia nazewnictwa używanego w dalszej części wystąpienia będę posługiwać się określeniami „uczelnia humanistyczna”, „uczelnia techniczna” i „uczelnia specjalistyczna”, odnosząc to w domyśle do pełnego sformułowania.

Pośród respondentów znalazło się 106 kobiet i 137 mężczyzn. Wywiady przeprowadzono z 74 osobami ze stopniem naukowym profesora, z 22 osobami ze stopniem naukowym doktora habilitowanego, z 61 osobami ze stopniem naukowym doktora i z 86 magistrami (tabela 1).

Tabela 1

Struktura badanych nauczycieli akademickich według płci i stopni naukowych

Lp.	stopień naukowy	ogółem		kobiety		mężczyźni	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%
1.	profesor	74	30,5	25	23,6	49	35,8
2.	doktor hab.	22	9	13	12,3	9	6,5
3.	doktor	61	25,1	29	27,4	32	23,4
4.	magister	86	35,4	39	36,7	47	34,3
	razem	243	100	106	100	137	100

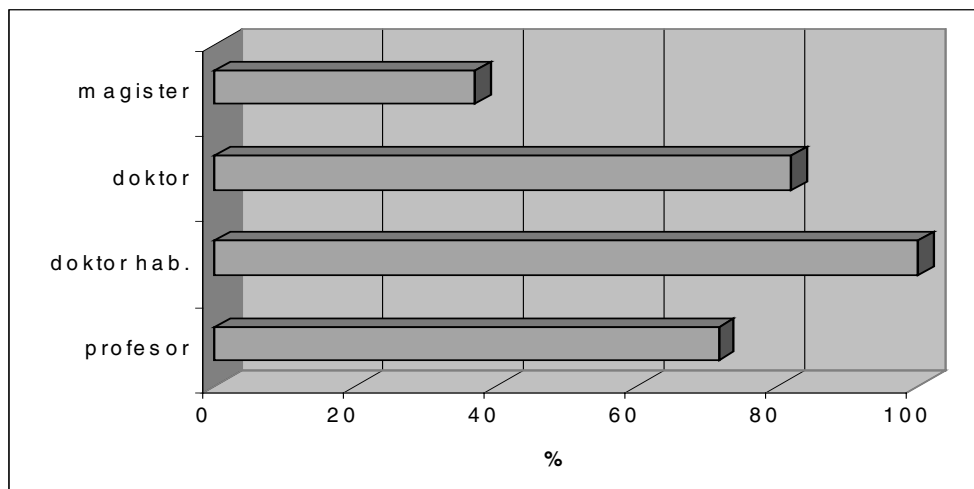
Zasadniczym celem było rozeznanie obszarów pozauczelnianej działalności zawodowej współczesnych nauczycieli akademickich, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które można by określić popularyzacją nauki, ale kwestionariusz wywiadu obejmował także pytania odnoszące się do aktywności badanych na uczelni macierzystej z wypunktowaniem działań naukowych, dydaktycznych, wychowawczych i administracyjnych wynikających z zajmowanego stanowiska. Pytania o działania wychowawcze na rzecz studentów dotyczyły w szczególności ich rodzajów oraz opinii badanych o ich czasochłonności.

Za zmienne niezależne przyjęto płeć, tytuł naukowy oraz profil uczelni, w której zatrudnieni są badani nauczyciele akademicki (uczelnia o profilu: humanistycznym, technicznym, specjalistycznym), zaś za zmienną zależną – działania wychowawcze wobec studentów, podejmowane na uczelni macierzystej. Wskaźnikami zmiennych niezależnych były dane uzyskane w toku wywiadów (metryczka kwestionariusza wywiadu), a wskaźnikiem zmiennej zależnej – zaangażowanie w działania wychowawcze wobec studentów.

Badania ukazały, że ponad 76% badanych nauczycieli akademickich angażowanych jest w funkcje wychowawcze na uczelni macierzystej. Jak pokazuje to wykres 1, najwięcej osób zaangażowanych w działania o charakterze wychowawczym odnajdujemy w grupie uczonych ze stopniem naukowym doktora habilitowanego (wszyscy badani) i doktora (82% badanych). Ponad 70% profesorów pełni takie funkcje, a pośród magistrów jedynie 37,2%.

Wykres 1

Zaangażowanie w pełnienie funkcji wychowawczych wobec studentów według stopni naukowych

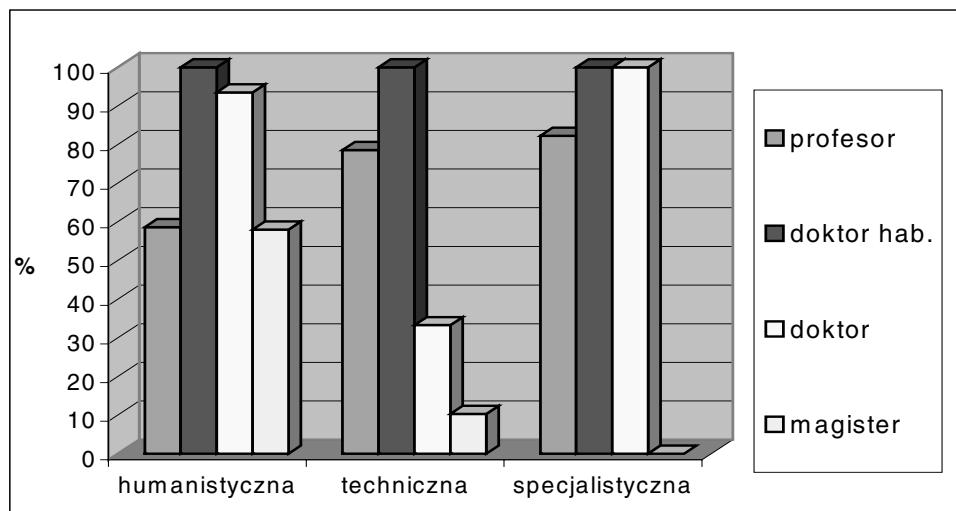
Duże zaangażowanie w działania tego typu doktorów habilitowanych i doktorów spowodowane jest zapewne tym, że są to osoby, które posiadają doświadczenie zawodowe, ułatwiające im pełnienie funkcji wychowawczych. Mniejszy odsetek w grupie ze stopniem naukowym profesora spowodowany może być faktem, że osoby te angażowane

są w tak wiele innych przedsięwzięć, że na pełnienie funkcji wychowawczych wobec studentów nie mają już czasu. Niewielki odsetek magistrów obciążanych tymi zadaniami wynikać może z kolei z faktu, że są to osoby celowo pomijane przy przydziałach czasami trudnych czynności wychowawczych, ze względu na swoje małe doświadczenie zawodowe i przymus szybkiej realizacji pracy prowadzącej do uzyskania wyższego stopnia naukowego. Można się jednak zastanawiać, czy taki stan rzeczy jest w pełni uzasadniony. Być może nałożenie na młodego adepta nauki obowiązków wobec studentów miało by walor więziotwórczy, być może młodsza kadra naukowa miałaby dla studiujących więcej czasu niż samodzielni pracownicy naukowcy, a dzięki świeżym wspomnieniom własnych studiów lepiej rozumiałaby nurtujące ich niepewności.

W rozbiciu na profil uczelni (wykres 2) zauważamy, że na uczelniach humanistycznych w interesujące nas działania angażuje się najmniejszy odsetek profesorów. Na uczelniach tych, w porównaniu z „technicznymi” (gdzie ilość zaangażowanych w działania wychowawcze jest bliska zeru) czy „specjalistycznymi”, stosunkowo duże zaangażowanie widzimy pośród magistrów.

Wykres 2

Zaangażowanie w pełnienie funkcji wychowawczych wobec studentów według profilu uczelni

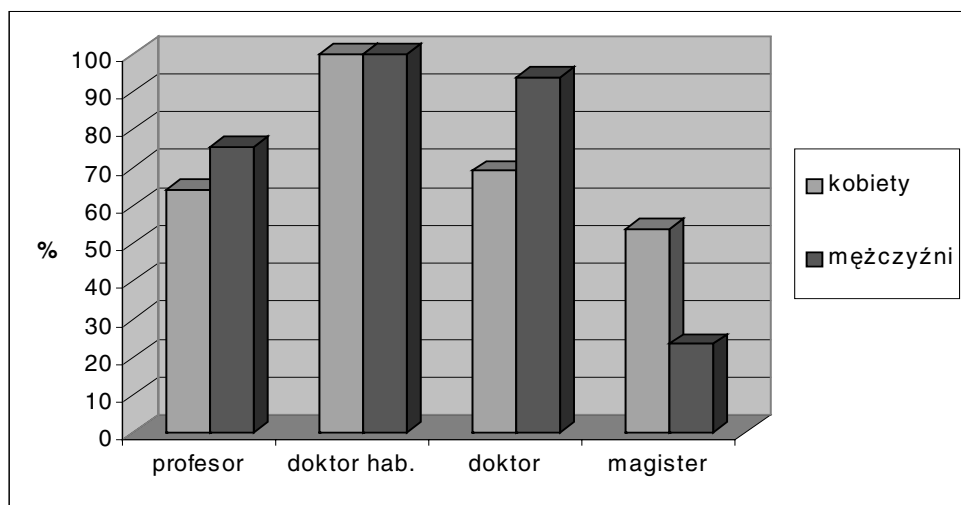

W podziale na kobiety i mężczyzn (wykres 3), nieznacznie większe zaangażowanie daje się zaobserwować po stronie mężczyzn (profesorowie, doktorzy habilitowani i doktorzy), a tylko w grupie magistrów panie angażują się w interesujące działania częściej niż panowie. Koreponduje to z wynikami badań zrealizowanych pod kierunkiem E. Wnuk-Lipińskiej⁵, w których popularność roli dydaktycznej nauczyciela akademickiego – ograniczającej zainteresowanie studentami do wypełniania zobowiązań wynikających z programu kształcenia, była również większa u kobiet niż u mężczyzn.

⁵ H. Najduchowska, E. Wnuk-Lipińska, *Nauczyciele akademicki* 1984, PWN, Warszawa–Łódź 1990, oraz E. Wnuk-Lipińska, *Innowacyjność a konserwatyzm*, Wydawnictwo CBPNiSW UW, Warszawa 1996.

Wykres 3

Zaangażowanie w pełnienie funkcji wychowawczych wobec studentów z podziałem na kobiety i mężczyzn

Jak pokazuje tabela 2, pośród funkcji wychowawczych, jakie pełnią nauczyciele akademicy, na czoło wysuwa się opiekun roku – 60,5% osób, które sprawują jakąkolwiek funkcję wychowawczą, wymieniło tę rolę. Na kolejnym miejscu znajduje się funkcja opiekuna koła naukowego i opiekuna obozów naukowych organizowanych dla studentów – 32,5%.

Tabela 2

Rodzaje pełnionych funkcji wychowawczych

Lp.	Rodzaje pełnionych funkcji wychowawczych	liczba	procent
1.	opiekun roku	95	60,5
2.	opiekun koła naukowego	51	32,5
3.	opiekun grupy	13	8,3
4.	opiekun specjalności	6	3,8
5.	opiekun stypendystów zagranicznych	6	3,8
6.	opiekun klubu uczelnianego	5	3,2
7.	koordynator zajęć dydaktycznych	5	3,2
8.	koordynator praktyk studenckich	4	2,5

Procent obliczono w stosunku do osób, które zadeklarowały pełnienie funkcji wychowawczych.

Pośród wymienianych funkcji znalazły się ponadto: opiekun grupy, opiekun specjalności, opiekun stypendystów zagranicznych, koordynator zajęć dydaktycznych i koordynator praktyk studenckich, a także opiekun samorządu studenckiego i opiekun

klubu uczelnianego (uczelnianego centrum kultury, bądź uczelnianego klubu sportowego). Niektórzy uczeni wśród pełnionych funkcji wychowawczych wymieniali ponadto rolę promotora prac – oczywiście prowadzenie rozwoju naukowego studenta jako wychowywanie nie podlega dyskusji, ale nie określiłam tych działań mianem funkcji.

W opiniach większości badanych, pełnienie funkcji wychowawczych wobec studentów nie jest szczególnie absorbujące. Kojarzą się one badanym najczęściej z działaniami o charakterze okazjonalnym, bo w większości przypadków studenci sami radzą sobie z różnorodnymi trudnościami. Wielu nauczycieli akademickich traktuje więc te obowiązki z dużą pobłażliwością, rzadko zastanawiając się nad ich wagą.

Więcej zaangażowania okazują opiekunowie różnorodnych kół studenckich i przez tę grupę nauczycieli akademickich działania wychowawcze uznawane są za satysfakcjonujące. Współpraca z młodymi ludźmi dostarcza im nowych inspiracji naukowych, czy nawet nadaje sens pracy zawodowej.

Podsumowanie

Wychowywanie studentów nie mieści się w obszarze podstawowych zadań uczelni i traktowane jest raczej jako indywidualny obowiązek nauczyciela akademickiego. Z przywoływanych już badań prowadzonych pod kierunkiem prof. Elżbiety Wnuk-Lipińskiej wśród nauczycieli akademickich w latach 1984 i 1993 wynikało, że więcej niż połowa badanych opowiada się za obowiązkiem pełnienia funkcji wychowawczych przez uczonych, z czego starsza kadra naukowa (profesorowie) przychylniej odnosiła się do tego rodzaju działań niż młodsza (asystenci). Najszerzej aprobowanym sposobem wychowania był własny przykład, a dalej – osobisty kontakt i kształtowanie cech poprzez działalność dydaktyczną. Za najczęściej wymieniane przez badanych cechy, jakie student powinien wynieść z uczelni, uznano: odpowiedzialność, uczciwość, tolerancję, pracowitość, kulturę osobistą, życzliwość, odwagę obrony własnych racji, szacunek dla wiedzy, kreatywną postawę, poszanowanie dla prawdy, wysokie morale.

Najbardziej postulowanym sposobem wychowania studentów w opinii badanych jest w dalszej kolejności własny przykład (oby tylko mógł być wzorem). Analizując zaś zaangażowanie uczonych w sprawowanie funkcji wychowawczych wobec studentów, zauważamy, że wielu z nich wypełnia te obowiązki mechanicznie i często wręcz je marginalizuje, zapominając o tym, iż jest to doskonały moment osobistego kontaktu ze studentami, na który we współczesnych realiach uczelnianych pozostaje coraz mniej miejsca i czasu.

Literatura

- Bereźnicki F., *Ustawiczne doskonalenie pedagogiczne nauczycieli akademickich*, [w:] J. Półtarczycki, E.A. Wesołowska (red.), *Uczestnicy procesu dydaktycznego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994, s. 219–224.
- Goćkowski J., *Uniwersytet i tradycja w nauce*, Wydawnictwo i Drukarnia Secesja, Kraków 1999.
- Goćkowski J., Pigoń K. (red.), *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Malewski M., *Szkoła i Uniwersytet – odmiennność funkcji społecznych, odrębność edukacyjnych światów*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 1999, nr 2, s. 21–33.
- Mysłakowski Z., *Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1964.
- Najduchowska H., Wnuk-Lipińska E., *Nauczyciele akademicy 1984*, PWN, Warszawa–Łódź 1990.
- Sztumski J., *Autorytet i prestiż uczzonego*, [w:] J. Goćkowski, P. Rybicki (red.), *Autorytet w nauce*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 27–38.
- Wnuk-Lipińska E., *Innowacyjność a konserwatyzm*, Wydawnictwo CBPNiSW UW, Warszawa 1996.
- Wnuk-Lipińska E., *Zawód – pracownik akademicki*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 1995, nr 6, s. 5–27.
- Znanięcki F., *Spółeczne role uczonych*, PWN, Warszawa 1984.